AZƏRBAYCAN 7 FEVRAL 1999-cu IL

"СӨЗЛӘРИНИН ҺӘР БИРИ МИН ЧАНӘ ДӘЈӘР..."

1840-чи илдә Әли бәј Фуладовун икинчи оглу Абдулла бәј дүнјаја кәлди. Кичик јашларындан о да о бири гардашлары вә бачысы илә бирликдә ана бабасы Гасым бәј Закирин һимајәсиндә јашамаға башлады. Бабасынын көмәклији сајәсиндә тезликлә әрәб-фарс вә рус дилләрини өјрәнди. Даһа сонра тәһсилини Шуша мәктәбиндә давам етдирди. Шаир аиләсиндә бөјүдүјүнә көрә поезијаја даһа еркән мараг көстәрди, илк гәләм тәчрүбәләринин илк охучусу да елә бабасы олду.

Абдулла бәј поетик исте'дады илә о бири шаир гардашларындан фәргләнирди. О, мәшһур өзбәк шаири Әлишир Нәваини дөнә-дөнә охудуғундан чыгатај дилини дә өјрәнмиш, Азәрбајчан вә фарс дилләри илә јанашы, бу дилдә дә бир нечә гәзәл јазмышдыр. Көркәмли әдәбијјатшунас Фирудин бәј Көчәрли "Азәрбајчан әдәбијјаты" әсәриндә бу барәдә јазырды: "Мәрһум Абдулла бәј Асинин чыгатај дилиндә елә дилпәзир гәзәлләри вар ки, Нәваинин өз кәламына бәнзәјир. Анчаг бу дилин әрбабы онлара тәрһич верә билир. Онун чыгатај лисанында Ширван шуарасына јаздығы тәрчибәнд... Һәр бир әһли зовг вә мә'рифәти валеһ едә билир".

Чох көнч јашларындан ичкијә гуршанан шаир өзүнә "Аси", јә'ни, "Күнаһкар" тәхәллүсү көтүрмүшдү. Абдулла бәј Аси Мир Мөһсүн Нөввабын Шушада фәалијјәт көстәрән "Мәчлиси-фәрамушан" әдәби дәрнәјинин ән танынмыш, ән фәал үзвләриндән иди. Шаирин ше'рләри Гарабаг һүдудларындан кәнара да јајылмыш, она шөһрәт кәтирмишди. Аси бир нечә әдәби жанрда классик ше'р нүмунәләри јаратмыш, нөвһә, мүхәммәс, мүстәзад, тәрчибәнд, тәчнис, гәзәл вә с. көркәмли устады олмушдур. Јери кәлмишкән, ону да дејәк ки, Азәрбајчан әдәбијјатында илк бәһри-тәвилин мүәллифи дә Абдулла бәј Асидир. Мир Мөһсүн Нөввab өзүнүн "Тәзкиреји-Нөввab" әсәриндә јазыр ки, шаирин 1400 фәрди варды вә бунларын әксәријјәтини дә Имам Һүсејнә һәср етмишди.

"Мәчлиси-фәрамушан"ын әсас сүтунларындан олан Абдулла бәј Аси гәләм достлары Мирзәли Ашиг, Абыш бәј, Һәсәнәли хан Гарадаги вә башгалары илә вахташыры бир јерә јығышараг мүхтәлиф мөвзуларда сөһбәтләр апарыр, јаздыглары ше'рләри мүзакирәјә гојур, тәзә-тәзә јазмаға башлајанлара мүәјјән әдәби истигамәт верирдиләр. Мүасирләринин јаздыгларына көрә о, әсл гәләм вә мәчлис әһли иди. Шаирин јашадығы дөврдә Шушада фәалијјәт көстәрән "Мәчлиси-үнс" вә "Мәчлиси-фәрамушан" әдәби дәрнәкләри тәкчә Азәрбајчан шәһәрләри илә јох, ејни заманда, Бомбеј, Бухара, Кәлкүттә, Мәрв, Тифлис, Ирәван вә башга шәһәрләрдә јашајыб-јарадан шаирләрлә мүнтәзәм сурәтдә әдәби әлагәләр сахлајыр вә өз ше'рләрини мәктуб васитәсилә бир-бирләринә көндәрирдиләр. Шуша шаирләриндән Абдулла бәј Асинин, Мирзә Әләскәр Нөврәсин, Ибраһим Таһир Мусајевин вә башгаларынын јарадычылығындан нүмунәләр Кәлкүттәдә чыхан "Һәблүлмәтин"ин сәһифәләриндә дә дәрч олунурду. Гарабаглы шаирләр Ширван шаирләри илә дә сых әлагә сахлајыр, бир-бирләринин мәчлисләриндә иштирак едирдиләр. Шамахыдакы "Бејтүс-сәфа" әдәби дәрнәјинин үзвләри арасында әдәби вә достлуг әлагәләри күнү-күндән мөһкәмләнирди. Ширван шаирләринин рәһбәри Сејид Әзим Ширвани өзүнүн мәчлис үзвләри адындан Һачы Аббас Акаһы, Мирзә Әләскәр Нөврәси вә Абдулла бәј Асини дәфәләрлә Шамахыја ше'р вә мусиги мәчлисләринә дә'вәт етмишди. Һәмин вахтлардан да Абдулла бәј Аси Сејид Әзим Ширвани илә јахындан таныш олмуш вә бу танышлыг сонралар онларын арасында мөһкәм достлуга чеврилмишди. Һәр ики шаир бир-бирилә даим ше'рләшир, мәктуб васитәсилә әлагә сахлајырды. Сејид Әзим Аси јарадычылығына јүксәк гијмәт верир, онун парлаг исте'дадынын гаршысында баш әјирди. С.Ширвани она ше'рлә јаздығы мәктубда дејирди:

Асија, сөзләрүвүн һәр бири мин чанә дәјәр,
Бир сөзүн гәдрдә јүз мин дури гәлтанә дәјәр,
Нәзминин һәр бири јүз лә'ли-Бәдәхшанә дәјәр,
Бәһри-тә'бин ки, күһәр каныды, мин канә дәјәр,
Хатирин күлшәни јүз рөвзеји-ризванә дәјәр.

Абдулла бәј дә өз нөвбәсиндә Сејид Әзимә зарафатјана ше'рләр јазыб көндәрәр вә бир дост кими тез-тез она саташарды. 1874-чү илдә о, Сејид Әзим Ширванинин Шамахы Руһани Мәчлисинин ачдығы мәктәбдә ишә кирдијини ешидән кими дәрһал достуна зарафатјана ашағыдакы мисраларла башланан фарсча бир ше'р јазыб көндәрмишди:

Шәнидәм ке, бәр пири кешиш дејр шоди,
Хош бе һале шема агибәт бехејр шоди.

(Тәрчүмәси: ешитмишәм ки, гочалыгда килсәдә кешиш олмусан. Хош сизин һалыныза ки, агибәтин хејир олмушдур).

Абдулла бәј Аси Натәван поезијасыны чох бәјәнир, бә'зән онун ше'рләринә нәзирә дә јазырды. Үмумијјәтлә, о, бүтүн өмрү боју Натәваны бир шаир кими сајмыш, јарадычылығыны јүксәк гијмәтләндирмишдир. Амма Абдулла бәј өлүмүндән бир аз әввәл көзләнилмәдән адына-санына јарашмајан бир һәрәкәт етди. Һәчв јазмаға даһа чох мејл көстәрән Аси инди дә гәләмини Хан гызына тушлады вә әдәбдән кәнар, узун-узады бир һәчв јазыб, онун үнванына көндәрди. Бунун да ики сәбәби варды. Биринчиси, Хуршудбану бәјим әри кијаз Хасај хан Усмијевдән бошанандан сонра Абдулла бәј Аси Хан гызына евләнмәк тәклиф етмиш вә буна наил ола билмәмишди. Икинчиси, Хуршудбану она елчи кәлән бүтүн бәјләрә вә варлы адамлара рәдд чавабы верәрәк сәнәти папагчылыг олан касыб бир кишијә - Сејид Һүсејнә әрә кетмишди. Икинчи сәбәб тәкчә Асини јох, чохларыны да гәзәбләндирмиш вә онлар да Натәвана гара јахмыш вә бөһтан атмышдылар. Хан гызынын дүшмәнләринин фитвасы илә Абдулла бәј бир күчә һәчви јазараг Натәвана, сурәтини исә Кәнчә, Бакы, Шамахы, Шәки шаирләринә көндәрди. Һәмин һәчвдә Хуршудбану бәјимин һәјаты, нәчиб вә хејирхаһ ишләри, хидмәтләри утанмазчасына тәһриф едилир, она бөһтан вә ифтиралар јағдырылыр, халг үчүн көрдүјү ишләрә истеһза олунур, үмумијјәтлә, нәинки Гарабагда, бүтүн Гафгазда хејирхаһ, нәчиб бир шәхсијјәт кими танынан Натәвана ләкә вурулурду.

Дејилдијинә көрә, Абдулла бәј горхусундан јаздығы һәчви үнванына кимисә васитәсилә јох, бир көјәрчин тутуб, онун ајағына бағламагла көндәрмишди. Ше'рә имзасыны да гојмамышды. Анчаг Аси јарадычылығына дәриндән бәләд олан шаир үслубундан дәрһал мүәллифин ким олдуғуну мүәјјән етмишди. Нечә дејәрләр, милчәк бир шеј дејил, анчаг үрәк буландырыр. Бу һәчв Хан гызыны дилә-дишә салса да, маарифпәрвәр, зијалы адамлары гәзәбләндирмиш, онлар кәскин е'тираз чаваблары јазараг һәчв мүәллифини рүсваји-чаһан етмиш, Асини нанкор, "чөрәји дизинин үстүндә олан" адам адландырмышлар. Мир Мөһсүн Нөввab, Меһдигулухан Вәфа, Кәнчәдән Мирзә Меһди Начи, Шамахыдан Сејид Әзим Ширвани Асијә јаздыглары ше'рләрдә онун бу јарамаз һәрәкәтини "намәрдлик" адландырмыш, Хан гызынын гејрәтдә әлли мин оглана дәјдијини, Абдулла бәј кими кишиләрдән гат-гат јүксәкдә дурдуғуну, јүксәк мә'нәви вә әхлаги кејфијјәтләрини көстәрир, бу хүсусијјәтләри Асијә гаршы гојур, она атасы Әли бәј Фуладова Меһдигулу ханын етдији јахшылыглары хатырладыр вә јахшылыга јаманлыгы писләјирдиләр. Јахын досту Сејид Әзим Ширвани исә Шамахыдан она ше'рлә белә јазырды:

... Бу, һаман Хан гызыдыр ким, буна јох шүбһәвү шәк,
Еләјибдир нечә памбыг сатаны дәһрдә бәк,
Асија, сөјлә итирмәк нә рәва һәгги-нәмәк?
Бәли, адәт беләдир ким, ола һәр кәс ешшәк,
Јесә һәр кәслә нәмәк, сонра нәмәкданә дәјәр.

Биз ешитмишдик олур әһли-Гарабаг гојур,
Көзләјәр бир-бирини ишдә бәгәдри-мәгдур,
Сәндә бәрәксинә бу әмри-әчиб етди зүһур,
Едиб өз әһлинизи һәчв, һәм етмәк мәшһур,
Ариф ол ким, бу рәвиш мәшрәби-үрфанә дәјәр.

Көр сәни ким бәј едибдир, бир утан адындан!
Јохса, Аси, чыхыб әјјами-сәләф јадындан?
Бир хәбәр тут сорушуб һаләти әчдадындан,
Кет, хәчаләт чәкәсән, шәрм елә устадындан -
Ки, сәнин бу әмәлин шивеји-шејтанә дәјәр...

Абдулла бәј Аси дәфәләрлә тәвбә етмәсинә бахмајараг, өләнә кими сәрхошлуг етмиш, өмрүнүн сонуна гәдәр һәчв јазмагла мәшгул олмушдур. Дүздүр, о, бә'зән јолуну азса да, һәчвләрини чох јүксәк сәнәткарлыгла јазырды.

Шаир чох чаван икән, 1874-чү илдә 34 јашында вәфат етмишдир. Хан гызына атдығы бөһтанларын, јахдығы ләкәләрин әвәзини исә Натәван Асинин јасында "чыхмыш", "гардаш" дејиб шивән гопарараг ачы-ачы көз јашы төкмүш, гырх күн, гырх кечә она јас сахламышды.

Сејид Әзим Ширвани дә өз көһнә достунун өлүмүнә дәриндән көдәрләнмишди. Абдулла бәј Асинин вәфатына даир јаздығы ше'ринин һәр мисрасындан санки онун көз јашлары төкүлүр, бу мисраларла она јас тутур:

Бу нечә зүлм иди, еј чәрх ки, бүнјад етдин,
Нијә зүлм етмәк үчүн тәб'үви мө'тад етдин?
Бир утан, еј фәләки-сүфлә, бу дөвранындан,
Көр кими зарү-һәзин, кимләри дилшад етдин?!

Нечә аһ ејләмәјим, аһ ки, шаһым кетди!
Гојду тәнһа мәни ол пүштү пәнаһым кетди!

Закир әдәби мәктәбинин исте'дадлы давамчысы вә XIX әср Гарабаг поезијасынын көркәмли нүмајәндәси Абдулла бәј Асинин әсәрләринин чох аз һиссәси һифз олунмушдур. Анчаг иш сајда дејил. Тәгдим етдијимиз ше'р нүмунәләриндән онун нечә исте'дадлы бир шаир олдуғуну, һөрмәтли охучуларымыз, өзүнүз дә көрә биләрсиниз.

Заһида, кушеји-мәсчиддә нәјим вар мәним?
Бәрбәтү чәнкү дафү најү нејим вар мәним.

Көвсәри вә'дә едәрсән мәнә көрчи нисјә,
Нәгд дәстимдә бу күн чами-мејим вар мәним.

Һури-гылманымы чох вәсф еләмә минбәрдә,
Көр нечә сагији-фәрхәндәнејим вар мәним.

Нә үчүн Кә'бә үчүн куһү бијабани кәзим?
Мејкәдә мәнзили- Лејлади, һејим вар мәним.

Јығылыб мүгбечәләр пири-муган дөврүнә,
Духтәри-нә'ш арасында Чүдејим вар мәним.

Асија, мејкәдә күнчүн өзүнә мәскән едиб,
Нүсрәти-мүлки-Кејкавуси-кејим вар мәним.

Васиф ГУЛИЈЕВ